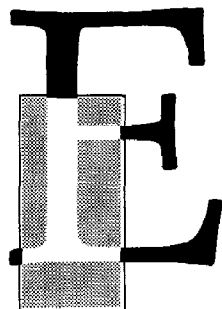

SOFIA SALVADOR

**CARLES SALVADOR I GIMENO:
L'HOME I L'OBRA**

El meu interès se centra en la fixació de dates i dades biogràfiques de Carles Salvador i Gimeno –nomenaments d'escoles, casament i altres–, que freqüentment apareixen equivocades i situar els orígens familiars i el seu context en allò que us és desconegut. També faig un recorregut parcial per la seua vida i breus referències a l'obra.

ELS AVIS DE CARLES SALVADOR

Els avis paterns foren Josep Salvador i Celades i Tomasa Orença i Celades, de Vistabella del Maestrat (l'Alcalatén). Josep era el fuster del poble; dels set fills, els tres barons continuaren l'ofici del pare: Ramon a València, Ernest a Vistabella i Manuel a Xodos.

A la mort de Ferran VII, en 1833, nasqué el carlisme, pel plet dinàstic plantejat en pretendre la corona el seu germà, Carles Maria Isidre, motiu pel qual es patí tres guerres carlines –l'última va acabar en febrer de 1876. U dels escenaris principals fou el Maestrat –anomenat el Centre– on el pretendent tingué molts addictes, entre ells els meus avantpassats, que ens han transmès a la família notícies d'alguns fets relacionats amb aquell temps: a Vistabella s'editava un periòdic carlí clandestí; descoberta la publicació en fou culpats l'alcalde, un avi nostre, que per això hagué de pagar una multa

i perdre la propietat. Les lectures m'han informat de l'existència de dos periòdics carlins impresos a Vistabella: *La Vanguardia* i *El Volante de la Guerra*. El càstig no féu minvar l'ideal polític; el meu avi Ramon pertanyé a València al partit carlí, i fou assidu del seu casino; moralment no es creuria desvinculat de Vistabella, que fou incidentalment capital carlista del Centre.

Carmel Gimeno i Martínez i Maria Sebastià i Vèrnia, de València, batejats tots dos a Sant Martí i casats allí mateix, foren els avis materns de Carles Salvador. Tingueren els fills següents: Maria Guadalupe, Josep i Mercè. Carmel era menestral del teixit de la seda —que donà important indústria i comerç a València— i fou consoci de Romero; guanyaven diners, però acabaren separant-se. Romero es féu molt ric i fundà l'Asil de Romero. Les contalles de la meua àvia, centrades en la separació, motivada perquè Romero no temia Déu i feia guany desmesurats amb els teixits, despertaren la meua curiositat i mon pare em dugué a conèixer l'asil, al carrer de Guillem de Castro. És ara quan he investigat i les notícies rebudes per tradició familiar coincideixen amb les dades de Josep Baptista Romero i Almenar, industrial i financer.¹

L'avi Carmel s'ocupà a l'Hospital Provincial —on Romero fou membre de la Junta Rectora—; la filla Maria, seguint el treball anterior del pare, va pertànyer al gremi de velluters com a teixidora de mocadors de seda natural.

ELS PARES: NOCES I TRASPASSAMENTS

El vistabellà Ramon Salvador i Orega (11 maig 1860-Benassal, 4 març 1931) baixà de les més altes terres del País Valencià a la Plana, per fer el servei militar. A Castelló s'interessà per perfeccionar l'ofici i es queda en ser llicenciat; aviat es traslladà a València per continuar treballant de fuster i allí tingué per company Josep Gimeno. La convivència li fa conèixer la germana d'aquest, i amb ella s'uneix en matrimoni el 13 d'agost de 1882 a l'església de Sant Salvador, avui de Santa Mònica.

La núvia, Maria Gimeno i Sebastià (València, 26 febrer 1856-22 juny 1940) vivia prop de la parròquia, a l'entrada del carrer de Morvedre —o de Sagunt—, però el naixement fou a altre lloc de la ciutat, al carrer de l'Angelicot, del barri del Pilar i parròquia de Sant Martí.

Si la meua àvia comparteix nínxol a València en el cementeri anomenat de Benimaclet amb el fill, Carles, és Carles qui ens comunica on són les despulles de son pare: «De tu, oh Benassal, han naixcut el fill i la filla meus. Jo, en canvi, t'he donat la còrpora del meu pare. A tu, doncs, Sofia, esposa meua, que has fet possible aquest transvassament vital, et dedique aquest Encant que és un Cant a la teua terra nadiua» (C. Salvador 1945: 2).

(1) «Comerciant i financer, d'origen modest, obtingué importants ingressos de les seues activitats relacionades amb la indústria i el comerç de la seda...» Asilo de Romero. *Guía del turista en Valencia*, València 1929, pàg. 190. «Fundà l'Asil de Sant Joan Baptista amb el fi d'atendre a la formació d'òrfens i fills de gents relacionades amb la indústria de la seda, les quals obres se iniciaren en 1868», *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, València 1973, tom. X, pàg. 99.

LA FAMÍLIA

A la planta baixa de la casa enderrocada fa poc del carrer de Dalt, número 48, instal·là Ramon la fusteria i en la part de darrere el teler de l'esposa. En la naia estaven les habitacions. Llurs fills foren Empar, Salvador, Mercè, Carles i Maria-Dolors. No convisqueren els cinc germans, perquè Mercè va morir .

El nom del quart fill fou acordat al casino carlí amb un company que també esperava un naixement: si eren xics cada u d'ells seria padrí del fill de l'altre i es dirien Carles. I així fou. Carles Salvador i Gimeno naixqué a les onze hores del dia 20 de gener de 1893 i fou batejat a la parròquia de la Santa Creu.

Ingressa al parvulari de l'Asil de Campos com ho feren Empar i Salvador, de deu i cinc anys més grans. La primera ensenyança dels germans fou a l'Escola Pia, després un i l'altre quedaren en casa, d'aprenents de fuster. Maria, de cinc anys menys que Carles, encara va nàixer a la mateixa casa el 12 d'agost de 1898, però tot seguit compraren casa a Na Jordana, 13, i s'hi traslladaren. Els jocs de carrer dels fills, més de Carles i Maria, es desenvolupen en les places de Na Jordana i del Carme i al carrer del Cabrit, on hi havia una altra porta de la casa.

El meu avi no descurà la formació cultural dels fills en eixir de l'Escola Pia, puix que els dos passaren pel Patronat de la Joventut Obrera on s'impartien classes d'estudi, solfeig i música. Salvador féu la seua carrera a l'Escola de Belles Arts de Sant Carles; especialitzat en dibuix ha estat bon dibuixant. Carles no va anar a Belles Arts, però féu uns cursos de dibuix lineal i artístic a l'Escola d'Arts i Oficis i la carrera del Magisteri, per a obtenir el títol de Mestre de primera ensenyança superior en l'Escola Normal de València el 4 de juliol de 1911, expedit en desembre del mateix any.

Un any després de titular-se mon pare, l'oncle Salvador (València, 21 novembre 1887-24 setembre 1957) es casà, el 1912, i es quedà a viure en Na Jordana, 10. La planta on hi havia la fusteria passà un temps després a lampisteria del fill major, més tard tallista i sempre dibuixant i dissenyador. Una mostra del seu treball són tots els ferros exteriors, portes, reixes, etc. de l'oficina central del Banc de València, al carrer del Pintor Sorolla, de València; el seu projecte fou guanyador en el concurs establert i es realitzà en la foneria de Julià Concepción. També les portes d'accés al cambril de la Mare de Déu dels Desemparats, en la seua Basílica; així mateix, el disseny d'una corona de la Verge executada per l'orfebre Josep Davit; l'aurèola és al museu de la Basílica.

Si el meu avi Ramon era un entusiasta militant carlí, també fou obstinat en el treball, tant que renuncià a la candidatura a regidor –hagué de ser substituït– de l'Ajuntament de València, per no descurar el taller, puix que tenia treballadors. Hem recordat tota l'obra de fusta del convent de les monges Saleses i les portes d'entrada a l'església de Sant Llorenç del convent de pares franciscans, enfront de les Corts Valencianes actuals.²

El fill Carles assistí a alguns Jocs Florals de Lo Rat-Penat, perquè son pare hagué de parar la cadira d'or de la Regina al Teatre Principal.

(2) Aquesta és la notícia transmesa per la memòria familiar. L'església fou restablida en 1912; és, doncs, una data correcta per fer-les o restaurar-les.

MÉS DE LA FAMÍLIA: LES GERMANES

Carles es trencà el braç més o menys pel colze, jugant al pati de la Joventut Obrera. Per als de casa, aquest record va unit a l'arribada a València del primer aparell de raigs X a l'Hospital Provincial. He sabut que mon pare ho comentà als amics literats i per la creença d'algú s'ha divulgat que havia quedat malament i per açò hagué de passar de fuster a mestre d'escola. No; fou suggeriment d'Empar mentre duia el guix. La germana major estava promesa amb un estudiant de medicina, fou un festeig llarg, i ja era titular i amb treball i les famílies havien plantejat el casament per al mateix any que Carles ingressà a la Normal, el curs 1907-1908. No pogueren unir-se en matrimoni per morir la meua tia, avançant-la Maria el 25 de novembre de 1907, als nou anys. A Empar li aplegà el traspassament tres dies després, el 28, als vint-i-quatre anys. Fou un colp molt fort i, per al meu avi, motiu per a deixar el taller quan Carles exerceix de mestre, i anar a Benassal; Salvador continuarà en l'obrador i els pares poden viure de la renda de les propietats.³

No és cap deshonra que els pares facen esforços i sacrificis perquè un fill estudei; però, en el cas dels meus avis no ha estat així. Lamente que haja circulat aquesta versió, nascuda de la impossibilitat de convivència i coneixença personal i de la ignorància sobre la posició familiar.

UN DOCUMENT

Traduesc del castellà una nota curiosa i manuscrita de mon pare:

«Despeses de la carrera de Magisteri de Carles Salvador

Per l'ingrés	100
Pel 1er. curs	85'50
Pel 2on. curs	88'90
Per la revàlida elemental	165
Pel 1er. curs superior	137
Pel 2on. curs superior	174'15
Per la revàlida superior	11
Pel Títol de Mestre Superior	113

Total 774'55

I perquè conste, firme el present full de despeses a 9 de juliol de 1911.

Carles Salvador (rubricat)»

(3) Endemés de la planta baixa de Na Jordana podem veure la propietat del carrer de Burjassot 13 -avui de Lliria i número 11- de quatre plantes dobles, la dels avis era de dalt a baix la part dreta mirant des de la façana. Els quatre habitatges del carrer de Sant Miquel han estat enderrocats; la meua cosina Josefina Salvador i Graullera em comunica que hi ha al seu indret un Casal Faller, sense número. També tingueren una altra casa al poble de Burjassot. Havem de situar-nos en un període de temps de més de vuitanta a cent anys complits.

DUES ESCOLES

El nomenament de mestre interí de l'Escola Nacional de xics d'Aielo de Malferit (la Vall d'Albaida) és del 21 de setembre de 1912; cobrava 500 pessetes anuals. Hi estigué dos anys i onze dies. Deixa l'escola per a fer el servei militar i oposicions.

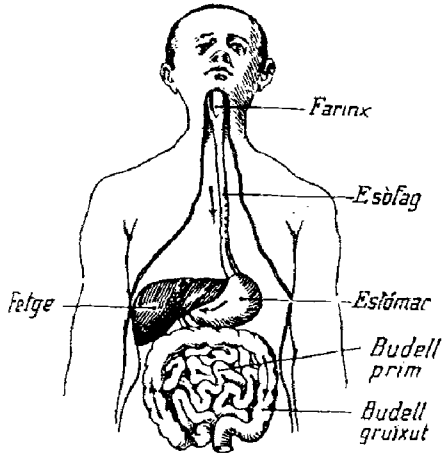
Li ha agradat recordar aquesta interinitat unida a persones i fets, com ara un jove malaltís a qui la seua mare li pelava els cigrons després de cuits; el capellà, els balls amb música d'acordió. Deia que foren els anys que més es divertí, a banda la infantesa. Des d'Aielo col·laborà a *Foc i Flama* i, firmant-se Darío Sal, a *Diario de Valencia*. Tingué d'alumne el poeta i doctor Lluís Laporta –fill del metge titular–, que també ho fou dels Cursos de Lo Rat Penat; un típic retrat escolar uní els dos mestres en una persona. Carles Salvador li prologà el llibre de versos *Fulles al vent* (València 1951).

El rector de la Universitat Literària de València, doctor Josep Maria Machí, li feia saber en data de 9 de desembre de 1915 la propietat de l'escola de la Pobra de Benifassà (el Baix Maestrat), adjudicada en la data citada i amb un sou de 1.000 pesetes anuals, en virtut d'oposicions lliures. Prengué possessió el dia 15, acompanyat de son pare. No hi havia hostel on hostatjar-se. Els acolliren per passar la nit, però dormint a terra entre mantes. El pare no pogué retenir el plor per aquesta situació. L'endemà comença la convivència amb el capellà, en casa del qual visqué els quatre mesos i vint dies que estigué a la Pobra.

ENTRE ALTRES, UNS AMICS

Lluís Martínez i Bernat Ortín i Benedito foren companys de C. Salvador a la Normal. Bernat Ortín, autor d'una gramàtica valenciana escolar, fou secretari general de Nostra Parla i els dos compartiren anhels valencianistes.

Amics del barri del Carme han estat Leandre Durà, il·lustrador de les novel·les *Pecat d'amor* (Carles Salvador 1915: núm. 59) i *Les memòries del frare Godofred* (Carles Salvador 1920: núm. 312); Joan Garcia Fos, pintor de ventalls; Joan Almenar Pechuan, casat amb Assumpció Pérez Gimeno, cosina de mon pare, i germà de l'escolapi i poeta líric en català Eugeni Almenar; Joan Baptista Sanz, compositor de renom a l'Argentina, on anà per l'any 1913 –des de Còrdova li envia les obres que publica i va musicar peces de Salvador–; el també compositor Artur J. Benaches, que li musicà les cançons «Aimem los nius», «Cançó de bressol», «Cançó de l'estel», «Cançó d'era», «Cançó de nana» «Cançó de la fadrina vella», «Dansa de la falla», «Valenciana», per a cant i piano, i «Motet eucarístic», per a cant i orgue; Sal·lustià Mas, nebot del promès de la tia Empar, que tenia diverses carreres i exercí la de metge militar i solia anar al Cercle de Belles Arts per després fer un passeig amb C. Salvador,

recordant vivències de quan eren joves; en la malaltia de la mort vingué cada dia a veure'l, era cap de Sanitat de la Tercera Regió Militar.

Si Carles Salvador s'inicià en la poesia pel mestratge de Josep Maria Bayarri quan ja escrivia en valencià i coneix Teodor Llorente Falcó, Salvador Ferrandis Luna, Manuel González Martí, Folchi, té altres amics creadors com ell en diferents branques de la cultura.

A BENASSAL

Demanà la vacant de Benassal per voluntat del pare ja que volia venir amb ell en tenir el nomenament, el qual és datat el 22 d'abril de 1916 també amb un sou de 1.000 pessetes anuals. Era el retorn de l'avi als seus orígens, Penyagolosa podia omplir-lo cada dia de records; es veuria amb els germans, les dues germanes de sa mare estaven casades a Benassal; a València quedaven Salvador i els seus, les filles difuntes, la casa per anar-hi i econòmicament podien independitzar-se del fill mestre quan es casara, com així fou.

Carles estrena escola a Benassal. L'aula de l'escola unitària ubicada en les restes del castell de la Mola és dividida, se li féu una escala i una porta per crear una altra unitària; poble i terme són partits, els alumnes van a l'escola del costat on viuen. Fou ben caigut al poble, i el primer mestre que tragué els xiquets a l'aire lliure per donar-los lliçons en el mateix ambient i natura, com a l'estació ibèrica del Bovalar; cantaven en valencià cançons de lletra pròpia. *L'himne de Benassal* –amb lletra de mon pare– fou cant escolar de l'any 1927, passà a himne oficial l'any 1974 després de llevar-li jo les referències escolars.

Abans d'anar a Benassal s'havia manifestat nacionalista, en vers i prosa, a *Pàtria Nova*, *La Veu de la Plana...* i tenia publicada la novel·la *Pecat d'amor*. L'obra periodística, literària i gramatical feta al llarg dels divuit anys i mig del seu magisteri a Benassal i de la posterior a València sou vosaltres, conferenciants d'aquest Simposi, els qui l'heu estudiada.

El 22 d'agost de 1918 s'uneix en matrimoni a Sofia Monferrer i Beltran (Benassal, 2 octubre 1893-15 agost 1975), filla d'agricultors benestants. El fill Carles naixqué el 17 de juliol de 1919 i jo el 22 de juny de 1925.

Pels anys vint tingué la inciativa d'agrupar joves i fer teatre en la seua escola.⁴ Havia participat en la discussió sobre el teatre valencià a *El Cuento del Dumenche* de 1914 i publicat en aquest setmanari *La declinació* (1915), *Divorciem-se* (1917), *Feminisme* (1919) i, a *Nostre Teatro*, la peça *Un negoci com un atre* (1921). Conxa Miralles, de vuitanta-vuit anys, ens fa memòria cada estiu d'aquell teatre a Benassal, i la traspassada Elòdia Roig i Moliner recordava que feien comèdia i opereta i també les serenates a mon pare, amb rondalla d'acordió i clarinets, i aquesta quarteta cantada en serenata:

(4) Quan estigué construïda l'anterior caserna de la guàrdia civil passen a representar al local anomenat ara «el cine».

Al maestro sea don Carlos
le tenemos que agradecer
el hacer estas funciones
para podernos distraer.

Cal recordar la Protectora de l'Ensenyança Valenciana salvadoriana, segada per la dictadura del marquès d'Estella. Inicià les publicacions de la «Biblioteca Infant» amb *Breu instrucció de la doctrina cristiana* (1922), que pagà i repartí. Com que no porta cap nota ni firma la «Nota preliminar», no se sap que ell li ha donat vida. D'entre les cartes i llibres de Carles Salvador que hi havia en les vitrines de l'exposició commemorativa, a Castelló, dels seixanta anys de les Normes de Castelló, fou aquest llibret el que em prengué el cor.

El 1er. Congrés de l'Escola Valenciana d'aquests dies, als deu anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià, em recorda la primera Colònia Valencianista a l'ermitori de Sant Pau d'Albocàsser, en agost de 1933, dirigida per Carles Salvador junt als mestres Enric Soler i Godes, Francesc Boix i Senmartí i Antoni Porcar i Candel, considerada com el naixement de l'Escola Valenciana actual. Enric Soler i mon pare es conegueren personalment a Barcelona un any abans, en l'Escola d'Estiu que, organitzada per l'Escola Normal, patrocinava la Generalitat de Catalunya. Salvador hi havia assistit anys abans, quan l'Escola d'Estiu depenia de la Mancomunitat de Catalunya; ara, a la de 1932 era de la Comissió preparatòria de la Gran conversa Pedagògica de la setmana final en la qual llisqué la seua ponència; tenia dues beques per a mestres valencians què entregà a Soler i Boix. El dia nou del passat novembre de 1993, un aplec de mil trenta-dos alumnes en valencià de 7è i 8è, de vint-i-vuit col·legis públics de les comarques castellonenques, ompliren el bell marc de Sant Pau homenatjant la Colònia en el 60è aniversari i es descobrí una placa recordant els mestres. També a Benassal Carles Salvador rebé un homenatge multitudinari, al voltant del seu monòlit amb l'efígie.

A Benassal conegué Mn. Antoni M. Alcover (S. Salvador 1987: 247-50); fou col·laborador de l'Institut d'Estudis Catalans i, com deia Francesc de B. Moll (1962: 23), «envia mils de cèdules per a la calaixera» del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, però també topava amb inconvenients com ara no poder acceptar la proposta d'Antoni Royo i Ample per a dirigir la revista del Foment del Turisme *Valencia Atracción*, càrrec que passà a Francesc Almela i Vives, el qual ho féu constar en la nota necrològica sobre C. Salvador (Almela 1955: 7).

El ple de l'Ajuntament de Benassal, en sessió celebrada el dia 10 de setembre de 1954, el nomenà Cronista Oficial.

RETORN A LA CIUTAT DE VALÈNCIA

Els meus avis materns Antònia i Ambròs eren traspassats; també l'avi Ramon; el meu germà Carles estudiava batxillerat a Castelló, jo tenia nou anys, el pare havia patit dolor reumàtic. Tot plegat el féu pensar a deixar Benassal i demanar una plaça a València. De les vacants, la mare volgué Benimaclet, una barriada que encara tirava a poble. El nomenament del 3er. grau del Grup Escolar «Cardenal Reig» és notificat per la Secció Administrativa de Primera Ensenyança de la província de Castelló per ordre del 10 de setembre de 1934.

D'aquesta escola n'he parlat, també ho ha fet l'exalumne i periodista Miquel Domínguez, tot recordant el mestre (Domínguez 1993a i 1993b).

Començant per Acció d'Art, al llarg dels anys es va reunir amb un grup d'amics, creadors d'obra literària i compromesos a fer País: a l'entorn d'una taula de cafè diumenges i festius i altres dies en la llibreria d'Almela i Vives, o en la plateria de Ricard Sanmartí, o en homenatges i conferències, també en els Cursos de Llengua i Literatura Valenciana de Lo Rat Penat fundats per Carles Salvador i tota mena d'activitats. El professor Vicent Simbor (1983) ens dóna testimoni de molts contactes.

En gener de 1934 es registra la «segona» Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, Salvador, encara a Benassal, n'és membre de la directiva i redacta la proposta de projecte del 1r. Concurs Infantil d'escriptura valenciana. Jo concòrrec al de lectura de l'any següent.

El número 1 de *La República de les Lletres*, subtitulada «Quaderns de literatura, art i política» (juliol-setembre 1934), coincideix amb l'arribada a València de C. Salvador, que en serà el corrector.

Era corresponent del Centre de Cultura Valenciana. El 12 d'octubre de 1935 n'és nomenat Director de Número. El discurs d'ingrés, llegit el 9 de gener de 1936 i titulat *Qüestions de Llenguatge*, fou respost per don Nicolau Primitiu Gómez Serrano. Presidí la Secció de Llengua del Centre de Cultura, on féu classes de valencià. Allí s'atorgaren nomenaments de professor lliure de valencià; en les proves del dia 30 de juny de 1936, entre altres, a l'escriptora Maria Ibars Ibars. Posteriorment la Universitat Literària de València el nomenà professor de valencià de l'Institut d'Idiomes el 22 de gener de 1937.

El ple del Consell Provincial Valencià aprova per unanimitat, el 9 de febrer de 1937, el decret pel qual es crea a València l'Institut d'Estudis Valencians per al conreu i propagació de la cultura valenciana. Era conseller de Cultura Francesc Bosch Morata. En fou nomenat president el doctor Josep Puche i Álvarez; secretari general, Carles Salvador i Gimeno; tresorer, Josep Feo Garcia. Constava de quatre seccions, de la Secció Filològica també era mon pare secretari, amb caràcter vitalici; n'era president Lluís Gozalvo París i els altres membres de la Secció foren el senyors Manuel Sanchis Guarnier, Francesc Almela i Vives i Bernat Artola Tomàs, amb càrrecs renovables. Cal

imaginar el que s'hauria pogut fer des d'aquest grup, de continuar la república. Abans de la guerra, mon pare ja tenia relació amb Francesc Bosch.

Se celebra a València el II Congrés d'Intel·lectuals per a Defensa de la Cultura. La delegació valenciana la presidia Carles Salvador i la integraven Adolf Pizcueta, Enric Navarro Borràs, Ricard Blasco i Bernat Artola. El manifest o informe d'aquella delegació fou redactat per Carles Salvador i llegit per ell mateix el dia 10 de juliol de 1937, en sessió presidida per Pompeu Fabra. Val la pena conèixer-lo, si ens dona més forces per defensar –en paraules de mon pare– «el reconeixement de les nostres personalitats fonament de la nostra cultura...». D'ell s'ha dit: «l'espere que el lector coincidirà amb mi que mai la ploma de Carles Salvador no havia assolit tant de coratge profètic» (Blasco 1979).

El grup escolar «Cardenal Reig» als anys bèl·lics prengué el nom de «Grupo Escolar Pablo Iglesias». La Junta d'Inspectors celebrada el 2 de març de 1939 en nomenà director Carles Salvador per jubilació del precedent tretze mesos abans, temps que estigué vacant quan legalment li pertanyia a mon pare la direcció. No va poder renunciar el càrrec, malgrat que no feia goig acceptar-lo perquè eren els últims dies de república i del govern legítim espanyol, ja que estava pròxima la victòria del general Franco.

El nou govern deixà els mestres en la mateixa escola, però obligant-los a omplir, als dotze dies de terminar la guerra, una declaració jurada al Ministeri d'Educació Nacional i una altra, al maig, al Tribunal de Funcionaris. Era normal. Els treballadors de l'Estat no podien escapar-se.

Si toque aquest tema és per deixar en clar com li anà a mon pare la depuració. No fou detingut ni féu declaracions orals, tampoc tinguérem registres en casa; no se sabé de denúncies per enveges, ni de religió. No tenim documents acusatoris ni de defensa. No ha passat.⁵

En canvi, sí se li notifica, per carta enviada per correu, un plec de càrrecs i des d'aquesta data, 13 abril 1940, quedà suspès de fer escola i a mig sou. El plec de càrrecs que la *Comisión Depuradora* li formula és el següent:

1º Izquierdista.

2º Miembro fundador de la Alianza de Intelectuales Anti-fascistas.

3º Miembro del Comité de esta entidad roja.

4º Secretario de la misma en la sección de Cultura Valenciana.

[...] debiendo contestarlo en el improrrogable plazo de diez días, entregándolo al Sr. Presidente de la Comisión, ilustrísimo Sr. Director del Instituto San Vicente Ferrer, Valencia, o enviándolo por correo certificado a la expresada Autoridad.

El Director de l'Institut de xiques i President de la Comissió Depuradora del Magisteri era el professor Francisco Morote.

Com veieu, no era necessari veure's les cares.

(5) Jo recorde haver llegit un edicte al diari cridant Carles Salvador a comparèixer davant un jutjat. Li preguntaren la seua relació amb Josep Calpe de Sabino, a qui havia escrit el pròleg per al llibre *Rialles i plors* (1938). Tot fou, però, qüestió d'uns moments.

Amb data 7 de gener de 1941, la Secció Administrativa de Primer Ensenyament li comunicava l'Ordre Ministerial del 10 de desembre 1940 publicada el 30 al *Boletín Oficial del Ministerio de Educación Nacional*, «resolviendo los expedientes de depuración del personal del Magisterio de esta provincia, ha sido usted confirmado en su cargo.» Així, doncs, tots saberen el mateix dia si estaven admesos, traslladats o cessats.

No havia estat secretari de l'Aliança d'Intel·lectuals. Per altra banda, l'obra religiosa i haver complit en guerra amb l'eucaristia deien molt en favor seu.

Fou qüestió –a banda d'estar vuit mesos de vacances a mitja ració, normal en aquells anys de cues– de rebre dues cartes i entremig remetre una defensa escrita i uns avals. U d'ells, d'un senyor desconegut per a mi, el supose major en edat, important, i encara militant del partit carlí, exposa: «era asiduo concurrente al círculo Carlista de esta capital en donde le conocí como elemento activo y acérrimo así como su padre [...] un sano individuo tradicionalista, como lo consideran todos los elementos del Casino carlista de nuestra época».

Em sembla molt bé aquest aval. Es confirma el que digué Carles Salvador a l'any vint en l'obra inèdita *La vida nova. Ideari nacionalista*: «El meu pare era llavors un mestre fuster prou ben relacionat entre qualques figures polítiques i de la literatura». Aquestes relacions li valgueren després al fill.

Observades les acusacions després de mig segle, honoren Carles Salvador per estar ben lligades amb la cultura: «intelectuales», «cultura valenciana». Mon pare havia dit del nou règim: «...el feixisme, en negar l'home nega també la cultura, i més encara, nega les minories culturals, nega les cultures nacionals i nega el dret d'existència cultural, que no política, a les minories nacionals...» (Blasco 1979).

Enric Soler i Godes digué de Carles Salvador: «era un home que atreia». També a mi, és natural per ser la filla; per als altres hauria de ser per les seues obres d'escriptor i per la seua manera d'obrar, de pensar i expressar-se; de proposar quelcom i aconseguir que s'acceptara per ser raonable. No tenia caràcter dominant. Atreia els alumnes infants, que l'esperaven davant casa per marxar amb ell a escola, cosa que no feien amb els altres mestres. Bona prova d'aquell atractiu són els records i els homenatges que ha rebut.

Morí el 7 de juliol de 1955, a les nou del capvespre, en la casa número 1 del carrer de Nostra Senyora de l'Assumpció, de València. Per a l'enterrament aparegueren als centres oficials les banderes a mig pal, als balcons teles blanques amb sedes negres i un gran aplec on s'enlairaven la senyera de Lo Rat Penat⁶ i la bandera de la Rondalla València. El diari *Las Provincias* digué d'aquest acte: «...que venía a significar una doble honra: la honra póstuma ante la muerte de un poeta que la merecía y la de un pueblo que se honra a sí mismo con ello».

Al dol, junt al fill Carles i el germà Salvador, hi havia el baró de San Petrillo, tinent d'alcalde de València i president del Centre de Cultura Valenciana; Manuel Gonzàlez

(6) El lector haurà observat que no faig referència als càrrecs que C. Salvador tingué en Lo Rat Penat, ni d'altres activitats en aquesta societat, reconeixements i premis. Aquest escrit, com ja he indicat, no pretén ser una biografia, ni tan sols breu.

Martí, president de Lo Rat Penat, director del Museu Nacional del seu nom i del Museu de Belles Arts de Sant Carles; Ricard Sanmartí, per la directiva de Lo Rat Penat; Francesc de Paula Catalán, president de la Societat Valenciana de Foment de Turisme, i una representació de l'Ajuntament de Benassal.

I amb ell la Senyera quadribarrada, de sempre demanada, per unir-se pols amb pols.

SOFIA SALVADOR

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMELA I VIVES, F. (1955) «Carles Salvador», *Valencia Atracción* 247, pàg. 7.
- BLASCO, R. (1979) «El valencianisme cultural durant la guerra civil (1936-1939)», *L'Espill* 1/2.
- DOMÍNGUEZ, M. (1993a) «Carles Salvador, mi querido maestro», *Levante- El Mercantil Valenciano*, 20 gener, pàg. 62.
- (1993b) «Carles Salvador redactó el llibret de la falla infantil que plantó el grupo escolar Cardenal Reig en 1936», *Levante-El Mercantil Valenciano*, suplement especial de Falles, 13 de març, pàg. 38.
- MOLL, F. de B. (1962) *Mossén Alcover i el País Valencià*, València, Publicacions dels Cursos de Llengua i Literatura Valenciana de Lo Rat-Penat.
- SALVADOR, C. (1945) *Cant i encant de Benassal*, València.
- (1915) *Pecat d'amor*, València, El Cuento del Dumenche.
- (1920) *Les memòries del frare Godofred*, València, El Cuento del Dumenche.
- SALVADOR, S. (1987) «En homenatge a Mossén Mª Alcover per la presència de dos autògrafs», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tom LXIII, quad. II, pàgs. 247-250.
- SIMBOR, V. (1983) *Carles Salvador i Gimeno, una obra decisiva*, València, Diputació Provincial.